

IULIA WANIEK

**INTRODUCERE ÎN LITERATURA
JAPONEZĂ
– PERIOADA VECHĂ –**

Copyright © 2013, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
WANIEK, IULIA

Introducere în literatura japoneză : perioada
veche / Iulia Waniek. - București : Pro Universitaria,
2013

Bibliogr.

ISBN 978-606-647-165-7

821.521.09"06/16"

Cuvânt înainte

Prezenta lucrare se adresează în primul rând celor care studiază limba japoneză și doresc să își formeze o primă idee despre specificul literaturii japoneze vechi. Nu este o istorie a literaturii, ci mai degrabă o culegere de studii despre concepțiile estetice ale japonezilor și despre genurile literare pe care aceștia le-au produs, deoarece am considerat că este important ca studenții să aibă la îndemână niște instrumente de apreciere a textului literar pe care le pot aplica oricând. Am încercat să dăm cât mai multe exemple din opere importante, alăturând uneori originalul și traducerea românească. Am dat multe exemple de poezie nu numai fiindcă era prețuită în cel mai înalt grad, ca o condiție *sine qua non* a eleganței și cel mai bun mod de comunicare între oameni, ci și pentru faptul că, prin scurtimea ei și relativa simplitate stilistică, este ușor de înțeles pentru cititorul începător.

Ca anexe am atașat câteva traduceri ale unor opere clasice de critică literară japoneză, pe care le-am considerat utile în înțelegerea literaturii clasice, realizate prin intermediul limbii engleze de studenți din anul II, în cadrul pregătirii lor la seminar.

Textele literare prezentate au fost abordate din două perspective: una istorică, încercând o explicație a apariției lor ca producții ale unui anumit mediu social și cultural și una formală, identificând structuri narative, figuri de stil specifice (fără însă a face vreo comparație cu categorii similare din alte culturi). Motivul pentru care nu am insistat în a prezenta istoria literaturii japoneze ca pe un șir de autori și opere discrete, între care există continuitate și strânse relații cauzale – deci să o interpretez cu amprenta mentală a raționalismului cultural al secolului XIX, se află în însuși caracterul acestei literaturi și al realității: discontinuă, simultană și plină de mistere încă neelucidate. A te apropia cu presupuziția că istoria evoluează, de la forme “primitive” la unele complexe, de o literatură care “începe” cu un roman de profunzimea, complexitatea și modernitatea lui “*Genji Monogatari*” (comparat cu opera lui Marcel Proust, *În căutarea timpului pierdut*) nu este poate cea mai bună atitudine. Abordarea noastră, ținând

cont de distincția pe care o face Roland Barthes¹ între *operă* și *text*, se apropie de literatura japoneză ca de un text, ba chiar ca și cum aceasta ar fi un unic și uriaș *intertext*.

Noțiunea semiotică de intertextualitate a fost introdusă de Julia Kristeva² continuând cumva ideile Barthes. Ea consideră că textul literar are două axe, una orizontală ce leagă cititorul și autorul și una verticală ce leagă textul de alte texte. Aceste două axe sunt unificate de codurile comune, împărtășite de o anumită societate la un moment dat, și de care depinde fiecare citire a unui text. Aceste coduri pre-existente impun un anumit univers asupra textului citit. «Fiecare text e din pornire sub jurisdicția altor discursuri care îi impun un anumit univers» spunea ea³. Ideea de intertextualitate a fost promovată de structuraliști tocmai ca o contrabalansare a tendinței din estetică și critica literară de a pune accentul pe unicitatea autorilor și textelor. Această tendință provine din ideologia individualismului, cu conceptele ei de originalitate, creativitate, expresivitate, apare după Renaștere, și ajunge la apogeu în perioada Romantică, dominând încă mentalul popular.

Plasându-ne într-un punct de vedere structuralist vom constata că, așa cum limba este un sistem de semne ce precede vorbitorul individual, și autorul literar este precedat de un sistem de gândire și de valori estetice care îi formează opera mai mult decât își dă seama. În Japonia, respectul acordat tradiției, pentru o foarte lungă perioadă de timp, face ca autorii să conștientizeze mai limpede îndatorarea pe care o au textele lor.

În ce privește datele cronologice în perioada veche a istoriei japoneze, ele diferă - chiar și anii ce delimitează epocile istorice sau viețile unor personaje - de la o istorie literară la alta, din motive de abordare diferită. În general am optat pentru datele din *The Princeton Companion to Japanese*

¹ În eseu "De la operă la text", publicat în *Textual Strategies: Perspectives in Poststructuralist Criticism* (ed. J.H. Harari), Ithaca, New York, Cornell University Press, 1979, pag. 73-81, Barthes face distincția între *opera* literară, sau artistică, concepută ca un sistem închis căruia i se atribuie un sens fix și care e «citibilă», pe de o parte, și *text*, care e un sistem deschis, ce poate fi «rescris» de cititori, căci se pretează la multiple interpretări.

² Kristeva, J., *Desire in Languages: A Semiotic Approach to Literature and Art*, New York, Columbia University Press, 1980, pag. 69

³ Citată de Culler, J., *The Pursuit of Signs, Semiotics, Literature and Deconstruction*, London, Routledge & Kegan, Paul, 1981, pag. 105

Literature, dicționar de literatură clasică alcătuit de Earl Miner, Hiroko Odagiri și Robert E. Morrell la Universitatea Princeton, sau am specificat, în notele de subsol alte surse folosite.

Mai presus de orice alte precizări “metodologice”, țin să le mulțumesc din tot sufletul studenților mei – foști și actuali – care sunt mereu punctul de plecare al acestui demers, și profesorului și mentorului meu Yoshikazu Matsui, fără de care nu aș fi ajuns să scriu aceste rânduri.

Capitolul I

PROBLEME INTRODUCTIVE

1.1. Periodizarea literaturii japoneze

În definirea și periodizarea literaturii japoneze se impune în primul rând o delimitare a ceea ce înțelegem prin Japonia și japonez. Dacă ne referim la suprafața întregului arhipelag japonez se iscă o problemă: aici s-a dezvoltat și o literatură, cea *ainu*, care nu a avut legături cu ce denumim în mod obișnuit literatura japoneză. Această lipsă de legături se explică prin faptul că limba *ainu* este fundamental diferită de japoneză și prin aceea că societatea care a produs-o era una de vânători pe când cea japoneză era una de agricultori. Mai există apoi și literatura insulelor Ryūkyū, scrisă într-o limbă destul de apropiată de japoneză (este considerată dialect), dar care prezintă un decalaj cronologic foarte mare față de literatura japoneză. De exemplu, o culegere de poezii ryūkyūane din secolul XV (numită *Umuru Suosi*) poate fi comparată din punct de vedere al conținutului (și nu în termeni de influență) cu poeziile care se găsesc în cronicile *Kojiki* și *Nihonshoki*, care sunt cele mai vechi producții poetice japoneze, transcrise în secolul VIII în cronicile susnumite⁴.

O altă problemă o pun poezia și proza izvorâte dintr-o natură și un context social esențialmente japonez, dar scrise de autori japonezi în limba chineză. Acestea trebuie și ele să fie incluse în cadrul istoriei literaturii japoneze. Această literatură scrisă în chineza clasică este destul de greu de înțeles pentru un intelectual chinez și situația ei seamănă cu cea a operelor literare scrise în limba latină în diverse țări din Europa Evului Mediu.

În privința genurilor care pot fi incluse în cadrul literaturii există niște dificultăți în stabilirea standardelor de selecție. Există câteva genuri indiscutabil "literare" - poezia *waka*, *renga*, *haiku*, narațiuni ca *monogatari*

⁴ Konishi, J., *A History of Japanese Literature*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1984, vol. 1, Introducere

sau *otogizoshi* – însă acestora li se adaugă multe alte genuri controversate, dar care au dat strălucite exemple de valoare literară. Așa sunt istoriile, jurnalul (*nikki*), jurnalele de călătorie (*kikō*) sau proza eseistică (*zuihitsu*).

Să ne ocupăm puțin și de problemele periodizării literaturii. În mod tradițional perioadele literare se determinau pe baza unor evenimente politice, cum ar fi mutarea capitalei de la Nara la Heian-kyō sau stabilirea șogunatului la Kamakura. O asemenea împărțire tinde să echivaleze perioadele literare cu cele istorice, pe baza premisei că evenimentele sociale le determină pe cele literare. Dar legătura nu este chiar directă, și oricum această cauzalitate este descoperită de cercetători mult după ce fenomenele literare respective au dispărut.

O trăsătură fundamentală a literaturii japoneze este faptul că a progresat prin receptarea cu ușurință a culturilor străine. A existat întâi o cultură evoluată doar pe tărâmul arhipelagului nipon, fără legături cunoscute cu culturi din afară. Apoi ea a fost schimbată în raport cu ceea ce a fost acceptat din China, devenind o nouă cultură. O a doua mare mutație s-a produs în urma contactului cu cultura occidentală în perioada recentă. Am delimitat astfel trei perioade mari.

Prima perioadă, cu multe trăsături primitive, în care nu exista o diferențiere între literatură, politică, istorie, religie, este numită de istoricii japonezi "epoca arhaică" (*senko jidai*). A treia perioadă, în care cultura japoneză a fost transformată într-o cultură modernă de tip occidental, se numește perioada modernă (*kindai*). În lunga bucată care se întinde între cele două sunt necesare mai multe nuanțări. După o perioadă în care subzistă încă multe trăsături arhaice (*kodai*), se formează o conștiință literară prin adoptarea culturii chineze. În funcție de anumite concepte care exprimau conștiința literară, adoptate din stadii succesive ale culturii chineze, ca *fūryū* 風流 (frumusețe aristocratică, rafinată), *michi* 道 (vocație artistică), *jōri* 情理 (sentiment și rațiune), istoricul literar japonez Jin'ichi Kon'ishi delimitează și alte subdiviziuni:

Epoca arhaică, *senko jidai* 先古時代, care durează între sec. III e.n. și sfârșitul perioadei mormintelor, adică sfârșitul sec. VI). Se caracterizează prin faptul că există doar cultura indigenă. Literatura nu este diferențiată de istorie, religie.

Epoca veche, *kodai* 古代, sec. VII-X. Rămân elemente primitive printre schimbările aduse de cultura chineză.

Într-o primă etapă literatura nu este încă independentă. Etapa a doua aduce conștientizarea expresiei literare (în secolul IX).

Epoca de mijloc, *chūsei* 中世, sec. XI-XVIII. Conștiința literară se modifică prin acceptarea culturii chineze. În această lungă perioadă se pot delimita mai multe etape: prima, în care gândirea este dominată de conceptul estetic *fūryū* (eleganță, frumusețe rafinată), care corespunde apogeului perioadei Heian, apoi o a doua etapă, dominată de conceptul estetico-religios *michi* ("Cale", sau vocație artistică), corespunzând în mare perioadelor Kamakura – Muromachi; o a treia etapă, ce corespunde perioadei Edo, este dominată de ideologia de sorginte confucianistă *jōri* (rațiune și sentiment)

Epoca modernă, *kindai* 近代, sec. XIX-XX. De la mijlocul sec. XIX se produc diverse schimbări odată cu acceptarea culturii vestice. Sunt adoptate curentele literare occidentale ale vremii, realism, naturalism, romantism, simbolism, etc.

1.2. Cronologie a literaturii japoneze vechi

Perioada Yamato (645-711)

620 – Se compilează cronicile *Tennōki*, *Kokuki* și *Hongi*, primele scrieri japoneze, care nu s-au păstrat integral. Fragmente din ele vor fi încorporate în *Kojiki*.

622 – Moare Prințul Shōtoku Taishi, autorul *Constituției în 17 Articole* (604), o culegere de maxime morale care au fost transcrise în *Nihonshoki*, în secțiunea dedicată împărătesei Suiko, cu mențiunea "Vară, luna a IV-a, ziua a 3-a. Prințul Imperial a pregătit el însuși legi pentru prima dată."⁵

645 – Reforma Taika.

671 – *Tamai* 田舞 ("dansuri de câmp") sunt desfășurate la palatul imperial pentru prima dată. Erau vechi dansuri rituale desfășurate la curtea imperială ca rugăciune pentru abundența recoltei de cereale (orez, grâu, mei, soia), preluate chiar din popor, care dansa și cânta la munca câmpului. Au fost întrerupte în evul mediu dar s-au păstrat rămășițe din ele la altarele de la Ise și Kasuga.

⁵ *Nihongi*, trad. de W.G. Aston, Charles E. Tuttle, Tokyo, 1972, vol. 2, pag. 128

680-700 – În această perioadă poetul Kakinomoto no Hitomaro a fost în plină activitate.

698 cca. – Sunt aduse din China și adoptate la curtea japoneză dansurile *bugaku*. Acompanied de muzica *gagaku* (雅樂), *bugaku* se împarte în două ramuri: *samai* (左舞)– dansat împreună cu muzica *tōgaku* (唐樂, gen al muzicii *gagaku* inspirat din muzica de la curtea chineză din perioada dinastiei Tang) și *umai* (右舞, dans care acompania muzica *komagaku*, 高麗樂, de la curtea japoneză din perioada Nara). El se alătură altor dansuri japoneze vechi, ca *yamatomai* (倭舞), *azumaasobi* (東遊び), sau *kumemai* (久米舞). *Bugaku* era interpretat doar pentru persoanele de rang foarte înalt. Dansul se distinge prin mișcărilor sale precise și încete, muzica și coregrafia repetându-se de câteva ori în timpul unei prestații. Costumația dansatorilor era alcătuită din veșminte foarte complexe, tradițional budiste și, de obicei, includea și măști în egală măsură de frumoase.

701 – La curtea imperială se fondează o școală pe principii confucianiste (Daigaku). Se compilează codul de legi *Taihō*.

Perioada Nara (712-793)

Chiar dacă primele opere scrise sunt istoriile, genul literar cel mai important este poezia, fie ea compusă în chineză, sau japoneză.

712 – Ō no Yasumaro termină compilarea *Kojiki* 古事記, prima cronică japoneză păstrată integral, care înregistrează în scris cele mai vechi legende ale poporului japonez (începând cu miturile cosmogonice), cât și istoria împăraților.

713-732 – Sunt comandate *Fūdoki* 風土記, topografii ale diverselor provincii (*Harima Fūdoki* – 715, *Hitachi Fūdoki* – 718, *Izumo Fūdoki* – 732)

720 – *Nihonshoki* 日本書紀, sau *Nihongi* 日本記, compilat de Prințul Toneri și Ō no Yasumaro.

751 – Este compilată o primă antologie de poezie scrisă în chineză, *Kaifūsō*.

753 – *Bussokusekika* 仏足跡歌 ("Poeme de pe urmele pașilor lui Buddha"), douăzeci și unu la număr, sunt săpate în piatră la templul Yakushiji din Nara, spre lauda lui Buddha și a învățăturilor sale.

759 – Cele mai târzii poeme din antologia *Manyōshū* 万葉集 sunt databile în jurul acestui an. *Manyōshū* este prima antologie de poezie în limba japoneză.

770 – Dansurile *Kagura* 神楽 sunt interpretate pentru prima dată la curte – scopul lor fiind acela de a slăvi zeii. Cu influențe din dansurile și cântecele rituale populare, având la bază o serie de tradiții *shinto*, acestea își ating forma finală în perioada Heian ca *naishidokoromikagura* (内侍所御神楽)- *kagura* doamnelor de onoare. Muzicienii erau poziționați pe partea stângă și dreaptă, dansul fiind elementul principal al spectacolului. *Kagura* erau interpretate atât la curtea imperială, cât și la templele importante (Ise, Kamo, Iwashimizu Hachiman-gu etc.) sau cu diferite ocazii cum ar fi festivalul recoltei sau la ritualul purificării și sunt și în prezent practicate în Japonia, tradiția păstrându-se vie.

785-823 – În această perioadă se compilează antologia de povestiri budiste *Nihon Ryōiki* (titlul întreg este *Nihon Genpō Zen'aku Ryōiki* 日本滅法善悪靈異記, "Povestiri miraculoase despre retribuirea karmică a binelui și a răului în Japonia").

Perioada Heian (794-1185)

Lunga epocă Heian (a durat aproape 400 de ani) se remarcă prin crearea prozei literare, fie jurnale, fie lungi povestiri de ficțiune, compuse în principal de doamnele de onoare de la curtea imperială.

Apare o continuare a *Nihongi*, *Shoku Nihongi*.

Se desfășoară primul concurs de poezie, *uta awase* 歌合せ.

Se întrerupe trimiterea de delegații diplomatic-culturale (așa-zisele "ambasade", care aveau rolul de a aduce opere, învățături și tehnologie superioară de pe continentul asiatic) în China.

901-933 – Potrivit unor tradiții, *Taketori Monogatari* 竹取物語 ar fi fost scris în această perioadă.

905 – Prima antologie imperială (redactată la comanda împăratului) de poezie japoneză, *Kokinshū* 古今集.

905-920 – *Ise Monogatari* 伊勢物語 este scris în această perioadă.

913 – Se consemnează în scris cântecele *Kagura* ce acompaniau dansurile cu același nume.